

УДК 551.509.3:551.502.4](477.41/.42)“2002/2019”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2023.04.061>

ВАСЯНОВИЧ ОЛЕКСАНДР

кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

VASIANOVYCH OLEKSANDR

a Ph.D. in History, deputy director for research, State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

Бібліографічний опис:

Васянович, О. (2023) Передбачення врожаю мешканцями Українського Полісся: агрометеорологічний досвід. *Народна творчість та етнологія*, 4 (400), 61–68.

Vasianovych, O. (2023) Harvest Prediction by Residents of Ukrainian Polissia: an Agrometeorological Experience. *Folk Art and Ethnology*, 4 (400), 61–68.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ПЕРЕДБАЧЕННЯ ВРОЖАЮ МЕШКАНЦЯМИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ: АГРОМЕТЕОРОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Анотація / Abstract

Науковці різних галузей знань повсякчас цікавляться традиційним досвідом народів для залучення його у практичну діяльність. У всіх народів є значна кількість прикмет, за якими вони визначають, урожайний буде рік чи ні. Найпоследовніше це можна розглянути на прикладі вивчення народної метеорології. Метою публікації є виявлення загально регіональних рис та локальних особливостей передбачення врожаю мешканцями Українського Полісся за погодними явищами, спираючись на польові матеріали, зібрані протягом 2002–2019 років у північних районах Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської областей та від переселенців із Чорнобильської зони відчуження за авторським запитальником. Методологія публікації ґрунтується на загальнонаукових принципах та основних вимогах, які висуваються до праць історико-етнологічного спрямування. Для реалізації поставленої мети розглянуто раціональні й ірраціональні прикмети як провісники добробуту селянина, зокрема спостереження за першим громом, снігом, інеем, бурульками. Важливими критеріями прогнозування був день тижня, коли вперше випав сніг або іній. У розвідці звернено увагу на Різдвяні святки, які були певною вузловою точкою для передбачення поліщуками врожаю наступного року. Помічено фонетичні збіги словоформ при прогнозуванні врожаю. Оскільки землеробство було основною формою життєдіяльності українців Полісся, то в народній практиці збереглося багато метеорологічних прикмет, спрямованих на прогнозування майбутнього врожаю з незначними локальними особли-

востями в межах регіону. Таким чином підтверджується практична можливість використання народного досвіду як показників строків проведення польових робіт і різноманітних агротехнічних заходів. Використання позитивних навичок у традиційній агрометеорології (після відповідної перевірки спеціалістами) може бути корисним у сучасній сільськогосподарській практиці, ураховуючи їхні загально регіональні та локальні особливості.

Ключові слова: народна метеорологія, прогнозування врожаю, перший грім, сніг, іній, бурюльки, Українське Полісся.

Scientists of various fields of knowledge are always interested in the traditional experience of people in order to involve it in practical activities. All peoples have many signs by which they determine whether the year will be fruitful or not. This can be considered most consistently on the example of studying folk meteorology. The purpose of the publication is to identify general regional features and local peculiarities of crop forecasting by residents of Ukrainian Polissia as per weather phenomena, based on field materials collected during 2002–2019 in the northern districts of Volyn, Rivne, Zhytomyr, Kyiv, and Chernihiv regions and from emigrants from the Chornobyl exclusion zone using the author's questionnaire. The methodology of the publication is based on general scientific principles and basic requirements that are put forward to works of historical and ethnological direction. To achieve the set goal, rational and irrational signs are used as predictors of the peasant's well-being, in particular, observations of the first thunder, snow, hoarfrost, and icicles. An important criterion for prediction was the day of the week when snow or frost first fell. Attention is drawn to the Christmas holidays, which were a certain nodal point for predicting the next year's harvest by inhabitants of Polissia. Phonetic coincidences of word forms when predicting the harvest are noticed. Since agriculture was the main form of livelihood for Ukrainians in Polissia, many meteorological signs aimed at predicting the future harvest with minor local features within the region have been preserved in folk practice. In this way, the practical possibility of using folk experience as indicators of the terms of field work and various agrotechnical measures is confirmed. The use of the positive experience of traditional agrometeorology (after appropriate verification by specialists) can be useful in modern agricultural practice, considering their general regional and local features.

Keywords: folk meteorology, crop forecasting, first thunder, snow, hoarfrost, icicles, Ukrainian Polissia.

Вступ. Науковці різних галузей знань (медицина, метеорологія, агрономія) повсякчас цікавляться традиційним досвідом народів для залучення його у практичну діяльність. Вироблені століттями практичні навички сприяють осмисленню традиційної народної культури, пристосування її до сучасних потреб. Стратегія виживання українців під час повномасштабної російсько-української війни також значною мірою базувалася на досвіді попередніх поколінь, що містять в основі традиційні способи господарювання.

У всіх народів є багато прикмет, за якими вони визначають, урожайний буде рік чи ні. Деякі з них прикріплені до окремих пір року, місяців і днів, інші – до відомих явищ природи, ще інші – до різноманітних рослинних і тваринних особливостей. Найпоследовніше це можна розглянути на прикладі вивчення народної метеорології. В умовах традиційного суспільства долю врожаю визначають природно-кліматичні умови, адже народи планети мають власний агрокультурний досвід. Звернімося до досвіду поліщуків у цій

царині. Південною межею Полісся вважають лінію Володимир-Волинський – Луцьк – Рівне – Новоград-Волинський – Житомир – Київ – Ніжин – уздовж річки Сейм до кордону України з Росією [22, с. 60–61]. Залежно від розташування щодо Дніпра воно поділяється на Правобережне та Лівобережне [19, с. 40]. Спираючись на праці діалектологів і етнологів, професор М. Глушко обґрунтував доцільність виділення в межиріччі Горині та Дніпра Середнього Полісся [13, с. 31–32]. Отже, для позначення певних локальних рис у своїй розвідці будемо оперувати термінами Правобережне, Лівобережне та Західне, Середнє, Східне Полісся. Для позначення населених пунктів використано адміністративно-територіальний устрій на момент фіксації польових матеріалів.

На початку ХХ ст. з'явилася перша й дотепер єдина книга з народної метеорології України. Її автор, В. Василенко, дає загальну характеристику порам року, виділяючи особливості погоди та сільськогосподарських занять. Зокрема, він вирізняв прикмети, які передбачали гарний уро-

жай загалом та окремих сільськогосподарських рослин [6]. Російський дослідник А. Єрмолов звернувся до народних знань народів, які населяли Російську імперію, згрупував приказки, прислів'я, прикмети в окремі блоки, присвячені метеорології та сільському господарству. Для порівняння він залучав матеріали інших європейських народів, що зробило його книгу цікавою та науково-вагомою [15]. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. деякі питання народних методів прогнозування врожаю на теренах Полісся досліджували О. Васянович [12] та О. Федорів [23].

Джерельну базу складають польові матеріали, зібрані автором студій протягом 2002–2019 років у Волинській, Житомирській, Київській, Рівненській та Чернігівській областях. Матеріали комплексних експедицій Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф лягли в основу звітів про науково-дослідні роботи [7–11]. Записи, накопичені під час підготовки дисертаційного дослідження «Народна метеорологія українців Центрального Полісся кінця ХІХ – початку ХХІ ст.», зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [2–5]. Для порівняння використано опубліковані праці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з різних регіонів України, аби визначити тяглість та загальноукраїнські риси в прогнозуванні врожаю.

Метою дослідження є виявлення загально-регіональних рис та локальних особливостей передбачення врожаю мешканцями Українського Полісся за погодними явищами.

Виклад основного матеріалу. Українці помітили певний зв'язок між достатком та особливістю погодних умов, що пов'язало основну мету спостережень селянина за погодою із забезпеченням успішної життєдіяльності. Це також сформувало специфічну особливість цих спостережень: часто передбачається не сам характер очікуваної погоди,

а те, як вона вплине на ті чи інші сторони життя, насамперед господарського.

Важливого значення на Українському Поліссі надавали першому грому, з яким пов'язували прогнозування врожаю протягом наступного року. Так, на початку ХХ ст. в селах Новоград-Волинського повіту на Волині вважали, що коли вперше загримить, як земля ще не розмерзлася, то це прикмета неврожайного літа [1, с. 379]. У Ніжинському повіті на Чернігівщині зазначали, що якщо загримить на голе дерево, рік буде голий – на все «неврожай» [14, с. 34]. Польові матеріали, зібрані на теренах Полісся на початку ХХІ ст., підтверджують уявлення поліщуків про те, що ранній перший грім передбачає неврожайний рік: *Як перший грім на голе дерево, то буде голодний рік, то недобре, врожаю не буде* (Піща Шцк. В.) [5, арк. 7]; *Як вперше загримить на голе дерево, то неврожай буде, голодовка* (Красятичі Плас. К.) [3, арк. 31]; *Гром ударів і нема ні аднаго листіка, кренка плахі буде год, галадаморни* (Архипівка Смен. Ч.) [9, с. 258]. На Східному Поліссі раннє кування зозулі так само вщувало неврожай: *Єслі граза – нету листья на деревах, значить галадовка будет. І кукушка прілетаєт єслі на сухой лес, то тоже галадовка будет* (Хотіївка Смен. Ч.) [9, с. 258].

На Середньому і Східному Поліссі поширена досить специфічна прикмета, що ранній грім несприятливий для злодіїв: *Єслі перший гром на безлистяний ліс, на злодейов не пануватиме* (Барвінки Млен. Ж.) [2, арк. 17]; *Як перший грім на голе дерево, то злодіям не буде вести* (Великий Карашин Мкр. К.) [3, арк. 71]; *Як гримить на голий ліс. – О. В.] будуть зладеї голеє, не будуть красти, будуть пападатца* (Хмільниця Чрн. Ч.) [11, с. 196]. Імовірно, поява такої прикмети також пов'язана з неврожаєм і пильним обєріганням його господарями.

Трапляються свідчення, що за раннім громом можна прогнозувати майбутню погоду, яка безпосередньо впливає на врожай. Мешканці Правобережного Полісся за першим громом прогнозували громе /

мокре літо: *Як почувеш гром перші раз, то вже як розвіється дерево, не буде громке лето. А як ще нема, то буде громке лето. Може палит, будут грози* (Старий Дорогинь Нрд. Ж.) [2, арк. 43]; *Як перший раз загримить на голе дерево, до буде грозне лето* (Феневичі Івн. К.) [3, арк. 34]; *Як перший раз загримить на голий ліс, то буде громке літо* (Острів'я Шцк. В.) [5, арк. 16]. У Новоград-Волинському повіті на Волині на початку ХХ ст. додавали, що ранній грім навесні передбачає холодну весну [1, с. 379], тобто несприятливі для господарювання умови.

Вагоме місце у спостереженнях відводилося стороні світу, звідки чувся перший грім. Свідчення кінця ХІХ – початку ХХ ст. вказують на передбачення таким чином урожаю. У Проскурівському повіті на Поділлі перший грім з південної або східної сторони – до врожаю, із західної – до неврожаю [21, с. 23]. У Куп'янському повіті Слобожанщини гроза зі сходу – до гарного, півдня – помірного, заходу – поганого врожаю [20, с. 40–41]. Натомість українці Середнього Полісся на початку ХХІ ст. в такий спосіб прагнули дізнатися про погоду: *Перші гром з юговское сторони – на тепле лето* (Хочине Олв. Ж.) [2, арк. 33]; *Калісь мая матка казала: Донька, як адціля [перший. – О. В.] гром [показує на схід. – О. В.], значить буде неграмове лето, а як на запад загримить, то буде грозове лето, дащове* (Рудьки Чрб. К.) [3, арк. 61]. Дощові хмари в європейській частині здебільшого переміщуються із заходу; так можна припустити, що вони принесуть зливи, що негативно позначиться на врожаї.

У поліщуків є значна кількість метеорологічних прикмет і ворожінь про погоду, врожай, господарські умови весни та літа за кількістю снігу, інею, зокрема під час Різдваєних свят. За уявленнями українців усьому свій час і своя пора. Так, узимку має бути холодно та сніжно, а влітку – тепло та волого: *Як снігу багато, то буде дощу багато літом* (Піща Шцк В.) [5, арк. 9]; *Як перед Роздвом сніг іде, до буде дощ іти перед Петром* (Феневичі Івн. К.) [3, арк. 34]. Значення снігу для земле-

робства потрійне: 1) він, покриваючи землю, охороняє посіви від вимерзання; 2) збагачує ґрунти поживними речовинами, які разом із зимовими опадами потрапляють у землю при таненні снігу навесні; 3) збагачує ґрунти необхідною вологою. Тому за снігом намагаються прогнозувати врожай: *Як сніг на полі, то хліб на столі* (Залізниця Лбш. В.) [7, с. 211]; *Багата снегу, дак буде прибулна вада, і уражай же буде, як вада* (Лопатні Рпк. Ч.) [8, с. 169]. На Правобережному Поліссі магічного значення в забезпеченні гарного врожаю набував день тижня, коли випадав перший сніг: *І треба дивитися, засаджують города, обично у нас картоплю засажують у той день, у який іде перший сніг* (Ветли Лбш. В.) [7, с. 211]; *Перший сніг як упаде, до старайся гарбузи садить такого дня, якого перший сніг віпав* (Бистричі Брз. Р.) [4, арк. 45].

Доброю ознакою було, коли сніг випадав на суху мерзлу землю – тоді посіви не випривали. Поліщуки спостерігали за сніговим покривом для передбачення врожаю грибів: *Про грібі узнавали колись по шерену. Як поїде сніг і зашерхне так, шо черень тверденькій, то кажуть, шо будуть грібі черенами рости* (Старий Дорогинь Нрд. Ж.) [2, арк. 43]; *Як гурби снігу, то грибів уже в лісі море. То на гриби сніг* (Кропивники Шцк. В.) [5, арк. 28]. Уже за першим снігом можна було передбачити врожай грибів, адже вони так само як і майбутній урожай, залежали від опадів: *Якщо перші сніг упаде і вже там розтане, а на стовпчіках залишатца шапочкі такіє, тоже на грібі* (Левковичі Овр. Ж.) [2, арк. 46].

Певне місце в прогнозуванні врожаю грибів на Східному Поліссі займали календарні свята: *Оце зимою Кутя паследня, кажуть Посная, тади як іде сніг, тади кажуть: О, буде грибов багато* (Хатилова Гута Чрн. Ч.); *На Явдохи, кажуть, як сніг іде, так будуть грібі* (Москалі Чрн. Ч.) [11, с. 197]. У Куп'янському повіті Слобожанщини, якщо на Різдваєний Святвечір сніг іде вранці, – уродить рання гречка, опівдні – середня, увечері – пізня [20, с. 43].

Мешканці Українського Полісся відмічали важливу роль інею для майбутнього врожаю: *Як іней, до тоже кажуть, шо багатий буде год* (Потаповичі Овр. Ж.) [2, арк. 35]; *Хороший іней великий, так великий буде вражай* (Лосівка Сзн. Ч.) [9, с. 259]. Трапляються випадки, коли за інеєм намагалися прогнозувати різні сільськогосподарські культури: *Як іній, то гречки багато буде. Хороший урожай. І оріхов буде багато, і гриби будуть, усе. Ягоди будуть, як іній* (Ловинь Рпк. Ч.) [8, с. 170]. Інколи жителі Полісся за інеєм передбачали не весь урожай, а зернові культури: *Як зимою все пообростає інейом, до кажуть тоже на врожай зернових* (Піща Шцк. В.) [5, арк. 7]; *Гиней на дереві, то врожай буде на всьо, на ярину* (Ветли Лбш. В.) [7, с. 211]; *Якшо гиней є, то врожай буде зерна* (Матейки Мнв. В.) [10, с. 244]; *Іней – буде ядрене жито, пашня вся* (Рудня Рпк. Ч.) [11, с. 197]; *Іней на вражай і то не на все вражай, а на гречку* (Сибереж Рпк. Ч.); *Як іней на дєреві, дак на вражай зернавих* (Даничі Рпк. Ч.) [8, с. 169–170]. За інеєм стежили також на Слобожанщині [16, с. 265].

По всьому регіону поширене прогнозування грибів за інеєм: *Як іней, то на врожай, грибі будуть рості* (Блажове Ркт. Р.) [4, арк. 69]; *Іней – гриби будуть* (Щитинь Лбш. В.) [7, с. 211]; *Інею багата – буде грибів багата* (Лісконоги Нвс. Ч.) [9, с. 259]. На Західному Поліссі для цього спостерігали за візерунками, утвореними інеєм на вікнах: *На гриби то вгадують по ласицях по окнах. Як є ласиці, то будуть гриби* (Нова Руда Мнв. В.) [10, с. 244].

Важливого значення надавали саме першому дню, коли випадав іній: *Треба запоминати у який день перший іней був, тоде у тей день треба садить, сеять, тоде буде гарний урожай* (Мироцьке Ксв. К.) [3, арк. 23]; *Як велікій іней, то саді картоплю в той день, гарбузи, все, буде хароший вражай* (Редьківка Рпк. Ч.) [8, с. 170]. Визначаючи роль інею для майбутнього врожаю, поліщуки стежили, у який зимовий місяць це явище було най-

частіше: *Іней на врожай хліба: до Різдва – на озимину, а після Різдва – на ярину* (Івановичі Чрх. Ж.) [2, арк. 70]; *Якщо в січні іней, то буде на яблука, на фрукту врожай, на гречку на все, а якщо іней у грудні місяці, то це считай буде урожай на жито, пшеницю* (Пашківка Мкр. К.) [3, арк. 63]. В Ушицькому повіті на Поділлі у другій половині ХІХ ст. спостерігали за формою інею: якщо він наростав у вигляді остюків, то буде врожай ячменю, якщо у вигляді шишок – гречки, квітів – фруктів [21, с. 32].

Досить часто такі прикмети спостереження за інеєм припадають на Різдвяні святки: *Як іней буде на Різдва, значить будуть грушки і яблука* (Острів'я Шцк. В.) [5, арк. 16]; *В празники, в Рожествови, іней, врожай буде на ячмінь* (Залізниця Лбш. В.) [7, с. 211]; *Як іней на Новий рік, чотирнадцятого січня, то казали, шо буде на врожайний рік* (Череваха Мнв. В.) [10, с. 244]; *Як на Ражество є іній, значить буде уражайний год на все* (Шибиринавка Чрн. Ч.) [11, с. 197]. У Житомирському повіті на Волині в другій половині ХІХ ст. зафіксовано, що іній напередодні Різдва – до врожаю ранньої гречки [21, с. 32], садовини [18, с. 1167], на Слобожанщині – загалом до врожаю [16, с. 926]. У Старосамбірському повіті іній від Різдва до Водохреща призводить до «намолотного» року [17, с. 59].

Для передбачення врожаю на Поліссі стежили також за бурульками: *Якшо зімою розтає і багато ото сосулок. Вони щитаютьца, як дерево коренем уверх. Якшо їх багато: великіє, маленькіє, всякіє – буде гарний урожай на все* (Феневичі Івн. К.) [3, арк. 39]; *Сасульки як длінніє, то буде уражай* (Пекурівка Грд. Ч.) [11, с. 197]. На Правобережному Поліссі, зважаючи на довжину бурульок, прогнозували урожай льону та конопель: *Як довгі бурульки, то завше казали, шо буде довгий льон* (Піща Шцк. В.) [5, арк. 7]; *Як короткіє сосульки, то буде льон неважни, а тільки длінніє, то буде гарни льон* (Піддуби Ємл. Ж.) [2, арк. 109]; *Коноплі будут вісокіє расти, як будут сасульки великіє* (Опачичі Чрб. К.) [3, арк. 77].

Висновки. Прогнозування майбутнього врожаю посідає значне місце серед довгострокових метеорологічних прикмет українців Полісся, оскільки землеробство було основною формою їхнього життєзабезпечення. У народній культурі мешканців Українського Полісся здобули поширення раціональні й ірраціональні прикмети як провісники добробуту селянина. Помічена певна тяглість з кінця ХІХ до початку ХХІ ст. загальноукраїнських традицій прогнозування врожаю за метеорологічними ознаками з незначними локальними особливостями в

межах регіону. У зв'язку з цим прикладний характер традиційних способів прогнозування погоди з точки зору передбачення врожаю доцільно залучати в сільськогосподарське виробництво для обґрунтування агротехнічних заходів, спрямованих на використання сприятливих факторів при вирощуванні рослин. Використання позитивного досвіду традиційної агрометеорології після відповідної перевірки спеціалістами може бути корисним у сучасній сільськогосподарській практиці, ураховуючи загально регіональні та локальні особливості.

Список географічних скорочень

Волинська обл. (В.)

Лбш. – Любешівський р-н

Мнв. – Маневицький р-н

Шпк. – Шацький р-н

Житомирська обл. (Ж.)

Ємл. – Ємільчинський р-н

Млн. – Малинський р-н

Нрд. – Народицький р-н

Овр. – Овруцький р-н

Олв. – Олевський р-н

Чрх. – Черняхівський р-н

Київська обл. (К.)

Івн. – Іванківський р-н

Ксв. – Києво-Святошинський р-н

Мкр. – Макарівський р-н

Плс. – Поліський р-н

Чрб. – Чорнобильський р-н

Рівненська обл. (Р.)

Брз. – Березнівський р-н

Ркт. – Рокитнівський р-н

Чернігівська обл. (Ч.)

Грд. – Городнянський р-н

Нсв. – Новгород-Сіверський р-н

Рпк. – Ріпкинський р-н

Смн. – Семенівський р-н

Чрн. – Чернігівський р-н

Джерела та література

1. Абрамов И. Приметы, поверья и заговоры жителей Новоград-Волинского и Заславского уездов. *Живая старина*. 1913. Вып. III–IV. С. 378–383.
2. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ). Ф. 14–5. Од. зб. 885. 192 арк.
3. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 14–5. Од. зб. 886. 117 арк.
4. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 14–5. Од. зб. 889. 129 арк.
5. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 14–5. Од. зб. 890. 33 арк.
6. Василенко В. М. Метеорология и земледелие по украинским народным воззрениям с программой для собирания материалов. Полтава, 1908. 91 с.
7. Васянович О. Народні знання // Автоматизований інформаційний фонд науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і дисертацій Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації (далі – АІФ УкрІНТЕІ). Обл. №: 0217U001750. *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Любешивського району Волинської області*: звіт про НДР. Київ, 2016. С. 182–225.
8. Васянович О. Народні знання // АІФ УкрІНТЕІ. Обл. №: 0219U101402. *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Ріпкинського району Чернігівської області*: звіт про НДР. Київ, 2018. С. 150–177.
9. Васянович О. Народні знання // АІФ УкрІНТЕІ. Обл. №: 0221U104999. *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Семенівського району Чернігівської області*: звіт про НДР. Київ, 2020. С. 225–265.

10. Васянович О. Народні знання // АІФ УкрІНТЕІ. Обл. №: 0219U101401. *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Маневицького району Волинської області*: звіт про НДР. Київ, 2017. С. 213–261.
11. Васянович О. Народні знання // АІФ УкрІНТЕІ. Обл. №: 0221U100471. *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Чернігівського району Чернігівської області*: звіт про НДР. Київ, 2019. С. 167–209.
12. Васянович О. Своєрідність народних агрометеорологічних знань на Поліссі. *Матеріали до української етнології*. 2004. Вип. 4 (7). С. 22–25.
13. Глушко М. Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2008. Вип. 43. С. 15–33.
14. Грінченко Б. Д. Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и пр. Чернигов, 1900. 488 с.
15. Ермолов А. С. Народные приметы на урожай. Санкт-Петербург, 1912. 152 с.
16. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / под ред. В. В. Иванова. Харьков : Издание Харьковского губернского статистического комитета, 1898. Т. 1. 1013 с.
17. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят. *Матеріали українсько-руської етнології*. 1900. Т. III. С. 33–60.
18. Левицкий А. Церковно-приходская летопись села Глубочка Житомирского уезда, Волынской губернии. *Волыньские епархиальные ведомости*. 1898. № 33. С. 1164–1168.
19. Мороз М. А., Чаквин И. В. Полесье как историко-этнографическая область, ее локализация и границы. *Полесье. Материальная культура*. Київ : Наукова думка, 1988. С. 28–40.
20. П. И. Кое-что из народных примет, касающихся погоды и урожая. *Этнографическое обозрение*. 1897. № 2. С. 17–43.
21. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные действ. чл. П. П. Чубинским. Санкт-Петербург, 1872. Т. 1. XXX, 467 с.
22. Українське народознавство : навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
23. Федорів О. Из народної метеорології поліщуків. *Жовтень*. 1984. № 5. С. 99–104.

References

1. ABRAMOV, Ivan. Signs, Beliefs and Incantations of Inhabitants of Novohrad-Volynskyi and Zaslav Districts. *The Living Antiquity*, 1913, iss. III–IV, pp. 378–383 [in Russian].
2. NASU M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings (thereafter – NASU IASFE ASFMAR): f. 14–5, u.i. 885, 192 folios.
3. NASU IASFE ASFMAR: f. 14–5, u.i. 886, 117 folios.
4. NASU IASFE ASFMAR: f. 14–5, u.i. 889, 129 folios.
5. NASU IASFE ASFMAR: f. 14–5, u.i. 890, 33 folios.
6. VASILENKO, Viktor. *Meteorology and Agriculture According to Ukrainian Folk Beliefs, With a Programme for Collecting Materials*. Poltava, 1908, 91 pp. [in Russian].
7. VASIANOVYCH, Oleksandr. Folk Knowledge. In: Automated Information Fund of Research and Development Projects and Dissertations of the Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information (hereinafter – AIF UkrISTEI). Record No.: 0217U001750. *A Comprehensive Study of Folk Culture of the Affected Villages of Liubeshiv District (Volyn Region)*: A Report on RP. Kyiv, 2016, pp. 182–225 [in Ukrainian].
8. VASIANOVYCH, Oleksandr. Folk Knowledge. In: AIF UkrISTEI. Record No.: 0219U101402. *A Comprehensive Study of Folk Culture of the Affected Villages of Ripky District (Chernihiv Region)*: A Report on RP. Kyiv, 2018, pp. 150–177 [in Ukrainian].
9. VASIANOVYCH, Oleksandr. Folk Knowledge. In: AIF UkrISTEI. Record No.: 0221U104999. *A Comprehensive Study of Folk Culture of the Affected Villages of Semenivka District (Chernihiv Region)*: A Report on RP. Kyiv, 2020, pp. 225–265 [in Ukrainian].
10. VASIANOVYCH, Oleksandr. Folk Knowledge. In: AIF UkrISTEI. Record No.: 0219U101401. *A Comprehensive Study of Folk Culture of the Affected Villages of Manevychi District (Volyn Region)*: A Report on RP. Kyiv, 2017, pp. 213–261 [in Ukrainian].
11. VASIANOVYCH, Oleksandr. Folk Knowledge. In: AIF UkrISTEI. Record No.: 0221U100471. *A Comprehensive Study of Folk Culture of the Affected Villages of Chernihiv District (Chernihiv Region)*: A Report on RP. Kyiv, 2019, pp. 167–209 [in Ukrainian].

12. VASIANOVYCH, Oleksandr. Peculiarities of Folk Agrometeorological Knowledge in Polissia. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 2004, iss. 4 (7), pp. 22–25 [in Ukrainian].
13. HLUSHKO, Mykhailo. Middle Polissia in the System of Ethnographic Zoning of Ukraine: Its Location and Boundaries (Based on Research Materials of the Second Half of the 20th to Early 21st Century). *Bulletin of the Lviv University. History Series*. 2008, iss. 43, pp. 15–33 [in Ukrainian].
14. GRINCHENKO, Boris. *Vox Populi. Lesser Russian Stories, Fairy Tales and So Forth*. Chernigov, 1900, 488 pp. [in Russian].
15. YERMOLOV, Aleksey. *Folk Crop Signs*. St. Petersburg, 1912, 152 pp. [in Russian].
16. IVANOV, Vasiliy, ed. *Activities and Creation of Peasants of the Kharkov Province. Essays on the Ethnography of the Region*. An edition of the Kharkov Provincial Statistical Committee, 1898, vol. 1, 1013 pp. [in Russian].
17. ZUBRYTSKYI, Mykhailo. Folk Calendar, Folk Customs and Beliefs Related to Days of Week and Annual Holidays. *Materials to Ukrainian-Ruthenian Ethnology*, 1900, vol. III, pp. 33–60 [in Ukrainian].
18. LEVITSKY, Andrey. Parish Records of the Village of Hlybochok, Zhytomyr District, Volyn Province. *Volyn Eparchial Gazette*, 1898, no. 33, pp. 1164–1168 [in Russian].
19. MOROZ, Miroslav, Igor CHAKVIN. Polissia as a Historical and Ethnographic Region, its Localization and Boundaries. *Polissia. A Material Culture*. Kyiv: Naukova Dumka, 1988, pp. 28–40 [in Russian].
20. P. I. Some of the Folk Signs Related to Weather and Harvest. *Ethnographic Review*, 1897, no. 2, pp. 17–43 [in Russian].
21. CHUBINSKIY, Pavel, compiler. *Proceedings of the Ethnographic-Statistical Expedition to the West Russian Territory, Dispatched by the Imperial Russian Geographical Society*. Southwest Department. Materials and Studies Collected by Full Member P. P. Chubinskiy. St. Petersburg, 1872, vol. 1, XXX, 467 pp. [in Russian].
22. PAVLIUK, Stepan, Roman KYRCHIV, eds. *The Ukrainian Ethnology: A Study Guide*. Lviv: Phoenix, 1994, 608 pp. [in Ukrainian].
23. FEDORIV, Oksana. From Folk Meteorology of Polishchuks. *October*, 1984, no. 5, pp. 99–104 [in Ukrainian].

Надійшло / Received 22.06.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023